

**red. Mariusz Brodnicki, Anna Jarmołowska,
Franciszek Makurat, Artur Bracki**

**DEPRESJA. WYBRANE ASPEKTY
ŻYWIENIOWE, PSYCHOLOGICZNE
I HUMANISTYCZNE**

Gdańsk – Kijów 2018

УДК 327+351.746]:007](082)=111
ББК 66.4я43+67.401я43+32.81я43
Б40

Reviewers:

I part – Michał Boraczyński, doctor of pedagogical sciences, assistant professor at Olsztyńska Szkoła Wyższa (Poland); II part – Mariya Bracka, Doctor of Sciences in Philological, associate professor Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine).

Depression. Selected nutritional, psychological and human-
Б40 istic aspects / Ed. Mariusz Brodnicki, Anna Jarmołowska, Franciszek Makurat, Artur Bracki. . – K.: Talkom, 2018. – 240 p.

ISBN 978-617-7397-15-0

The purpose of the collection is to highlight the issue of depression from the perspective of the science of health and the humanities. This calls for a division into two parts, in which through depression optics as the main subject of analysis is revealed through the knowledge of nutrition optics, the position of psychology (Part I) and humanitarian sciences (II p.). Separate intelligence is relevant to current research within modern Poland and Ukraine, often enriched with historical parallels and projections for the future. Due to the fact that human development opportunities depend on the social system, the opportunities for developing countries, including Poland or Ukraine, depend on social consciousness. An important component of the latter is the culture of life, the greatest threat to which there is always depression.

**УДК 327+351.746]:007](082)=111
ББК 66.4я43+67.401я43+32.81я43**

ISBN ISBN 978-617-7397-15-0

© Mariusz Brodnicki,
Anna Jarmołowska,
Franciszek Makurat,
Artur Bracki — 2018

SPIS TREŚCI

Anna Jarmołowska i Artur Bracki. Wstęp 5

Część I.

Depresja z perspektywy: psychologicznej, edukacji żywnieniowej i pedagogicznej

Rozdział 1. Depresja a uzależnienia behawioralne i choroby autoimmunologiczne

Wioletta Radziwiłłowicz, Maciej Dębski,

Agnieszka Kozłowska-Frańk. Pokolenie *always on*.

Funkcjonowanie emocjonalno-społeczne
młodzieży problemowo korzystającej z nowych mediów 12

Agata Rudnik. Zaburzenia depresyjne w narracjach pacjentów
z nieswoistymi chorobami zapalnymi jelit. 44

Rozdział 2. Depresja a edukacja żywieniowa

Mariusz Brodnicki, Anna Jarmołowska. Rola i znaczenie witaminy
B1, B6, B12, D i E w profilaktyce i terapii depresji 57

Dominika Grabowska, Magdalena Łęga. Terapia pożywieniem.
Znaczenie niektórych produktów żywnościowych
i ich wpływ na sferę emocjonalną 72

Beata Kiernicka. Szczęście prosto z jelit. 80

Rozdział 3. Depresja a edukacja szkolna i opieka instytucjonalna

Jarosław Rutkowski. Dziecko z epizodem depresyjnym
w instytucjonalnej pieczy zastępczej.
Wokół doświadczenia partycypacji publicznej w mieście. 90

Krzysztof Jasiński. Depresja w edukacji szkolnej. 114

Część II.

**Fenomen okaleczonej tożsamości:
projekcje literacko-artystyczne****Rozdział 1. Syndrom totalitarnej traumy: dyskurs
migracyjny autora**

- Iryna Rusnak.** „(Nie)dorżnięty”: pamięć o traumie totalitarnej
w opowiadaniu Ułasa Samczuka *Osoby przesiedlone* 130
- Roman Kozłow.** Detraumatyzacja poprzez absurd *albo* rola sensu
w *Kuszeniu nieświętego Antona* Igora Kosteckiego 148

**Rozdział 2. Traumatyczne doświadczenia pierwszej
połowy XX wieku: wymiar gender**

- Snizana Żyhun.** Interpretacja śmierci dziecka
w tekstach kobiecych lat 20. XX wieku 163
- Ołena Browko.** Okaleczona tożsamość bohaterów
w literaturze ukraińskiej lat 1920–1930: gender a ideologia. ... 175
- Olga Chamedowa.** Codziennosc kobieca jako traumatyczne
doświadczenie (na materiale czasopism “Жіноча доля”
i “Жіноча воля” dwudziestolecia międzywojennego) 183

**Rozdział 3. Aspekty psychologiczne recepcji tekstu
literackiego: doświadczenie czytelnika**

- Tetiana Wirzenko.** Wspominając ciemność: psychologia traumy
w monodramie Nedy Neždany *Kotka na wspomnienie ciemności*... .. 195
- Olga Łozowa.** Psychosemantyka strachu w recepcji czytelniczej
tekstów z gatunku „Horror”. 206
- Tetiana Sawrasowa-W’jun.** Technologia przewycięzenia stresu
u współczesnej osobowości metodą bajkoterapii 229

ROZDZIAŁ 3.

ASPEKTY PSYCHOLOGICZNE RECEPCJI TEKSTU LITERACKIEGO: DOŚWIADCZENIE CZYTELNIKA

Tetiana Wirzenko

Uniwersytet imienia Borysa Hrinchenki w Kijowie, Ukraina

ORCID ID: 0000-0001-7953-2285

WSPOMINAJĄC CIEMNOŚĆ: PSYCHOLOGIA TRAUMY W MONODRAMIE NEDY NEŹDANY¹ KOTKA NA WSPOMNIENIE CIEMNOŚCI...²

*Trauma jest jak cień,
obecny w duszach ludzi,
i cień ten wpłzeza w dusze ich bliskich*
Peter Felix Kellermann³

Omówienie misji dzieł literackich zdarza się głównie w skryptach uczelnianych dla studentów kierunków filologicznych. Opinie teoretyków literatury są zasadniczo zgodne – naukowcy konstatają multifunkcjonalność tekstów literackich, koncentrując się głównie na funkcji estetycznej i wychowawczej. Ostatnio pojawia się coraz więcej studiów literackich, w których przedmiotem obserwacji naukowych staje się trauma. Tamara Hundorova opisuje mechanizm destrukcyjnego działania traumy: „Okaleczona świadomość, okaleczona histo-

1 Neda Neždana (ukr. Неда Неждана) – pseudonim literacki Nadiji Leonidiwny Mirosznyczenko.

2 Oryg. ukr.: *Кицька на спогад про темінь*.

3 Cyt. za: Общество и коллективная травма: Семинар Питера Келлермана [Электронный ресурс]. – Режим доступа к статье : <http://peterfelix.tripod.com/home/Russian.pdf>. Tu i dalej w tekście cytaty z literatury obcojęzycznej podaję w tłumaczeniu autorskim – T.W.

ria, okaleczone ciało są jednak nie tylko repozytoriami nowych znaczeń, ale też zagrożeniem dla świadomości, historii, ciała. Wówczas pojawia się traumatyczna nerwica, ujawnia się zwyczajne postrzeganie czasu, przeszłość nie poddaje się asymilacji przez czas terażniejszy. Stąd traumatyczne wydarzenia powracają poprzez symptomy, powtarzają się w snach, gestach, stygmatach. Traumatyczna przeszłość pozostaje transgresyjnie obecna w terażniejszości; mściwa, prześladuje ona, podbija i dominuje nad terażniejszością miast odejść w niebyt. Współczesność kręci się wokół przeszłości – chora na traumatyczną przeszłość nie może się od niej uwolnić. Niezbędne są specjalne zabiegi – specjalne „przepracowanie” pamięci przy użyciu refleksji, by oderwać się od owej traumatycznej przeszłości, by uwolnić terażniejszość i móc oceniać przeszłość krytycznie i etycznie” [Гундорова 2013, s. 16].

Oczywiście, dzieło literackie jest jednym ze sposobów wyrażenia traumy. W takim przypadku utwór będzie pełnił funkcję terapeutyczną i emocjonalną. I o ile terapeutyczną nazywają ją badacze, o tyle emocjonalną konstatuje się w innym kontekście. Częściej mówi się o tym, że autor opisuje pewne emocje, a nie o chęci wywołania ich u odbiorcy. W końcu to odpowiada strategii autorskiej, dominującej w XIX i XX–XXI wieku, a także zmienionej roli czytelnika. Paul Ricœur jako trzeci etap rozumienia tekstu nazwał przyswojenie go przez czytelnika; jest to najlepszy mechanizm przyswojenia i przeżywania, redefinicji traumy przez odbiorcę, dzięki czemu musi nastąpić uwolnienie się od (post)traumatycznego doświadczenia. Tak więc interpretacja tekstów ukierunkowanych na prezentację traumy jest aktualnym zadaniem współczesnego literaturoznawstwa. Co więcej, „narracja traumatyczna przeznaczona poprzez katharsis do łagodzenia napięć oraz pomocy w przywróceniu zerwanych więzi rodu, generacji, rodziny, narodu, rasy” [Постколониализм 2014, s. 34].

W ramach danego artykułu główne zadanie to deskrypcja sztuki Nedy Neždany *Kotka na wspomnienie ciemności...* w kontekście traumy. Wśród wyznaczników metodologicznych tej analizy warto wskazać dzieło Hansa-Georga Gadamera *Tekst „eminencyjny” i jego prawdziwość*. Oto kluczowa teza: „Żaden czytelnik nie szuka głosu,

tonu, niepowtarzalnej modulacji pierwotnego tekstu mówionego, jeśli po prostu chce oddać pełną treść pisemną. Kiedy czytelnik zrozumiał tę treść, to znaczy, że widzi tekst na wylot, czyli tekst teraz mówi o istocie rzeczy, a nie powiela jego autora. Dla czytelnika nie jest istotny autor mowy, ale to, co jest napisane. Jednakże uwaga skupia się na samym czytelniku” [Гадамер 2001, s. 155].

Tradycje ukraińskich badań literaturoznawczych wymagają od naukowca zwrócenia uwagi na te prace, gdzie przedmiot studiów naukowych wyłożono na bazie innego materiału historycznoliterackiego. Maria Bracka w odniesieniu do funkcji kategorii traumy słusznie konstatuje: „W badaniach literackich pojęcie to daje szerokie możliwości analizy pewnych aspektów utworu literackiego związanych z podmiotowością, tożsamością, ma szeroki wachlarz środków wyrażania wartości estetycznych i etycznych” [Брацка 2015, s. 324]. Badanie tej literaturoznawczyni *Strategie artystyczne opisu traumy w twórczości Paulina Świącickiego* jest wartościowe również ze względu na postulaty teoretyczne: „Porażka prowadząca do traumy, wyrażana werbalnie w tekście artystycznym, jest nierozzerwalnie sprzęgnięta z pojęciem prawdy jako naczelnej wartości. Tylko osoba, która poniosła porażkę i doświadczyła traumy, ma prawo wypowiadać się o niej, może prawdziwie świadczyć o zaszłym wydarzeniu, które pozostawiło traumatyczny ślad w jej życiu. Autentyzm staje się pożądanym i wysoko cenionym zabiegiem przy mówieniu o traumie” [Брацка 2015, s. 326].

Oksana Puchons’ka dokonuje „rekonstrukcji literackiej pamięci traumatycznej rodu” w powieści *Księga zapomnienia* Wasyla Słapczuka. Nierozzerwalność kategorii traumy i pamięci dowiedziono w artykule Ołeny Beżan [Бежан 2013]. Wadym Wasylenko w rozprawie *Modyfikacja traumy w ukraińskiej prozie emigracyjnej drugiej połowy XX wieku* nie tylko wykonuje gruntowną analizę literaturoznawczego opisu traumy, ale też proponuje „rozdzielić „otwartą” reprezentację – utwory o ludobójstwie, wojnie, śmierci, i „ukrytą”, nieświadomą, ukrytą w języku. „Otwartą” reprezentację, jak się zdaje, można rozdzielić na refleksję, opracowanie i, jeśli posłużyć się pojęciem Sigmunda Freuda – „Wiederholungszwang” („natrętne powtarzanie”), którego istota polega na okresowym rozchwianiu,

postrzeganiu przez osobę tego, co zdarzyło się w przeszłości, jako terażniejszości” [Василенко 2016, s. 32]. Konkluzje historycznoliterackie obejmują kilka płaszczyzn. Z jednej strony, konstatuje się dążenie utworów do retrospekcji, rodzaju wyznania; z drugiej strony, określana jest tematyka („przeżywanie katastrofy wojennej oraz przepaść międzypokoleniowa” [Василенко 2016, s. 172]), ustalana jest rola autora („świadek legitymizujący „archiwum pamięci”” [Василенко 2016, s. 172]).

Trauma jest kategorią dotyczącą przede wszystkim psychologii. Warto więc podać kluczowe tezy, określające logikę i strukturę badań. Etymologiczne powiązanie tego słowa z „rana” nieuchronnie oznacza ból i ludzką aktywność, aby przezwyciężyć ten ból. Traumatyczne wydarzenia, które wywołują ból, niosą funkcję destrukcyjną: ludzie tracą sens życia, niszczone są bazowe przekonania jednostki (następuje utrata wiary w życzliwość, sprawiedliwość otaczającego świata, własne siły, zdolność do panowania nad swoim zachowaniem). Wyróżnikiem traumy jest to, że nie jest krótkotrwała, ale zapamiętuje się ją na długi czas. Wśród głównych cech pamięci traumatycznej należy wskazać fragmentację, dezorganizację, nasycenie emocjami, a traumatyczne wspomnienia nasycone są wizualnymi wyobrażeniami, słuchowymi, węchowymi lub dotykowymi doznaniem.

Sztuka Nedy Neždany *Kotka na wspomnienie ciemności...* jest częścią antologii dramatu współczesnego *Majdan. Przed i po*. Antologia to forma artykulacji ludzkiego doświadczenia dla realizacji aktu komunikacji, przezwyciężenia traumy, zachowania pamięci, tożsamości i samoświadomości: ma ona „na celu znalezienie rzeczywistej przeszłości, która służy jako materiał do budowy tożsamości kulturowej danej społeczności, odróżnia współczesność od klasyki i zajmuje się współczesnością bardziej, niż powtarzanie utrwalonej tradycji” [Галета 2015, s. 516].

Wybrany spektakl tylko kilka razy był okazjonalnie przedmiotem obserwacji naukowych. Ołena Cokoł studiowała strategię tekstowe dramatu ukraińskiego na materiale tej antologii. Badaczka mówi o „strategii geograficznej, dla której miejsce zdarzenia jest ważnym czynnikiem w formułowaniu problemu, rozwoju fabuły i doboru ty-

pów ludzkich”: „W sztuce *Kotka na wspomnienie ciemności* miejsce zamieszkania głównej bohaterki wykorzystano w celu zwiększenia kontrastu i niepowtarzalności jej osobowości pod względem stylu życia wybranego regionu” [Цокол 2017].

Neda Neždana w wywiadzie pt. *Piszę o tym, co boli i martwi* odsłania tajemnice powstania sztuki „Impulsem do pisania były udokumentowane historie, zwłaszcza historia kobiety, która była w niewoli u rosyjskich najemników. Z drugiej strony – zauważyłam, że za ukraińskimi żołnierzami, którzy wycofywali się po podpisaniu Mińskiej Ugody, podążało wiele zwierząt (porzuconych psów i kotów). Na tym jest zbudowana moja sztuka. To co ludzkie zaczyna od podejścia do zwierząt, natury. Bohaterka pozostała na okupowanym terytorium przez kotkę, która urodziła kocięta. Po ucieczce z niewoli stara się ona sprzedać te trzy kocięta (biały, szary i czarny) to wszystko, co pozostało z jej domu, majątku, minionego życia. I to jest obraz tych etapów wojny, które przetrwała” [Неждана].

Analizując zbiór *Majdan. Przed i po* szuka się odpowiedzi na pytanie: „Majdan: nieuchronność zniechęcenia?”. Kilka lat temu odpowiedź badawcza odnośnie do spektaklu *Kotka na wspomnienie ciemności...* była optymistyczna. Cieszy, że reżyserzy i krytycy teatralni dostrzegli również pozytywny potencjał sztuki, choć odeszli od tekstu autorskiego: „Światło w ciemności – to zarówno kawałek dobroci i godności, którą stara się wywalczyć bohaterka w przestrzeni. W takich warunkach gry każdy gest i wygląd stają się wymowne i znaczące. W finale aktorka nie zostawia sobie „czarnego nieszczęścia”, ale nadal oferuje kota ludziom. To zawieszenie i brak wyjścia rezonują ze współczesnym poczuciem zamrożonej sytuacji w kraju” [Карпенко].

Recepcja i interpretacja dzieła sztuki zaczyna się od tytułu i określenia gatunku przez autora. W tej chwili dramaturg opatrzyła utwór i wymownym tytułem i gatunkiem. Wspomnienie o Donbasie kojarzy się teraz z ciemnością, ponieważ wschodnie regiony Ukrainy pozostają w stanie wojny. Monolog jest świadectwem samo-zanurzenia się i introspekcji własnego traumatycznego doświadczenia.

Osoba monodramy to uczestniczka wydarzeń na Donbasie, więc czytelnik ufa tej osobie i silniej dostrzege traumatyczny ślad w jej ży-

ciu. Podróż w przeszłość / wspomnienie logicznie wyjaśnia zachowanie kobiety w terażniejszości: „Byłam tam dawno temu, jeszcze przed odzyskaniem niepodległości, w pierwszej rewolucji, głódowce... Uważano mnie za największą nacjonalistkę na roku, mimo że z Donbasu” [Майдан 2016, s. 228]. Charakter hartował się w depresyjnych warunkach („rusyfikowali na całego”), w stałej sytuacji wyboru, walce ze sobą, „babcia mówiła po ukraińsku, a mama – po rosyjsku, ojciec – po ukraińsku, a dziadek – po rosyjsku – jak wybrać?” [Майдан 2016, s. 228].

Autor wyraźnie określa przyczynę traumy: „Ów dwugłowy orzeł-mutant, to nie takie sobie nic. Oni robili z nas takich dwugłowych, rozdwojonych...” [Майдан 2016, s. 228]. Dramaturg ustami swej bohaterki proponuje „receptę” na pokonanie traumy. Po pierwsze, pokonanie strachu: „Wtedy zaczęłam nosić niebiesko-żółty znaczek. To była moja decyzja. Myślisz, że to było łatwe? Aha... On piekł mnie w piersi strachem. Tak uczyłam się nie bać” [Майдан 2016, s. 228]. To był właściwy sposób na wyparcie z siebie niewolnika. Ścieżka nierodząca nienawiści – „jedynie wzgardę” [Майдан 2016, s. 229]. Po drugie, wiara w swoje racje, dla których można „dokonać na oczach milionów powolnego aktu samobójstwa” [Майдан 2016, s. 229], – głodować.

Kolejne traumatyczne doświadczenie, które kobieta rozważa, to „wezwanie do KGB. Pod absurdalnym pretekstem – jakieś fałszywe inskrypcje na pomniku” [Майдан 2016, s. 229], którego styl jest przesycony podłością – „skłócać bliskich ludzi” [Майдан 2016, s. 229]. To wtedy pojawiło się odczucie nieprawdziwej Ukrainy, które nasilało się z czasem.

Zwłaszcza, gdy przyszli na 10. rocznicę, ale mnie... nie puściły gliny, pilnujące pompaczny i niedorzecznie fałszywy koncert... Nikogo z nas, prawdziwych – nie widać... [Майдан 2016, s. 229–230].

Powrót na Majdan wywołuje sprzeczne odczucia u bohaterki: swojskości i obcości. Wydarzenia Rewolucji Godności skłaniają bohaterkę do ponownego przemyślenia roli „prawników”. Miarę oburzenia oddaje kumulacja zdań pytających: „Gdzie byłeś, mój drogi prawniku, ty i tacy jak ty, kiedy ludzi bito, katowano, duszono gazem, odcinano uszy i wybijano granatami oczy, strzelano i rozrywano bom-

bami... Gdzie byliście? Prawnie milczeliście? Czy katowaliście zgodnie z prawem?... Chcecie walczyć o prawo?” [Майдан 2016, s. 231].

Ostateczna (powtórna) zmiana obrazu świata nastąpiła po pobięciu studentów na Majdanie zdarzeń: „Kiedy zdałam sobie sprawę, że z twoim dzieckiem – mądrym, zdolnym, uczciwym – mogą zrobić, co zechcą! Bić, katować, okaleczyć, aresztować, zabić – a to za nic i nie tylko bezkarnie – ale jeszcze za pieniądze!” [Майдан 2016, s. 230]. W chwili obecnej bohaterka jest osobą z poczuciem własnej godności, szacunku do siebie („Nie jestem pijaczką, nie walam się pod płótem, na policję nie trafiałam i męża nie zdradzałam” [Майдан 2016, s. 227.]); matką, która wychowuje syna w duchu miłości z myślą o przedłużeniu rodu („Syna też uczyłam od małego - dziewczynek bić nie można... dziewczynka ma taki... jakby bardzo złożony komputer, który wykonuje program stworzenia dziecka” [Майдан 2016, s. 227]) – nie widzącą światła w realnym życiu.

Skupienie się na świecie wartości bohaterki realizowane jest poprzez poboczne, acz znaczące stwierdzenia, wymawiane z wyczuwalnym bólem „Koty kochają wolność, a ludzie – jak sobie chcą...” [Майдан 2016, s. 226]. Dla kochającej wolność bohaterki największa trauma to niewypowiedziana wojna („Wojna, której jakby nie ma...” [Майдан 2016, s. 226.]). Ta trauma jest ogromną raną w duszy kobiety. Rana, którą chce ukryć przed postronnymi oczami. Dramaturg znajduje rozwiązanie i oddaje to poprzez kwestie, które natychmiast przyciągają uwagę publiczności (pamiętajmy, że mowa o sztuce) – okulary przeciwsłoneczne, które ukrywają „ogromne siniaki pod oczami – od bicia” [Майдан 2016, s. 227]. Zwiększa traumę świadomość utraty rzeczy potwierdzających tożsamość: „Dokumenty? A Pani jeszcze o dokumentach... Nowych jeszcze ich nie wyrobiłam, a jeszcze tych...” [Майдан 2016, s. 226]. Konsekwencje wpływu traumatycznych wydarzeń na osobowość mogą być różne. To zależy od psychologicznych cech jednostki, jej świata wartości. Najczęstsza jest, jak się zdaje, utrata tożsamości – osobistej i narodowej. Aby uświadomić odbiorcom głębię traumy, w replikę Kobiety wpleciono skalę strat: „Zostałam okradziona. Co mi skradziono?... Ot, prawie wszystko... Dom, ziemię, samochód, pracę, przyjaciół, miasto, wiarę w dobro...” [Майдан 2016, s. 231]. Dramaturg odwołuje

się również do obrazów wizualnych: zapachu dymu, koloru „burzowego nieba”. Uwidacznia efekty okrucieństwa obraz ciemnoszarego kotka z oparzeniami, bo o niego „gaszono papierosy...” [Майдан 2016, s. 231]. Obraz domu pojawia się w sztuce, gdy Kobieta wspomina powrót do domu po torturach: „Przyszłam do mojego domu... Już od progu zdałem sobie sprawę, że jest już on były. Wynieśli stąd wszystko, co cenne. Wszystko. Ozdoby, urządzenia, zastawę, narzędzia męża... Pamiętam, jak je zbierał – każdy detal. I jeszcze kolekcję małych aniołów, które zbierała Inga... Nie wspomnę już o „skrytce” – oczywiście, znaleźli ją. Ścieli nawet róże...” [Майдан 2016, s. 248].

Dramaturg, jak się zdaje, celowo przesyca wizualnością sceny, w których dominuje okrucieństwo: „Tłukli mnie po twarzy, nogach, a co najważniejsze – po piersiach. Jeden taki zwyrol rozganiał się i walił nogą, a ja wbijałam się w ścianę, odjeżdżałam i znowu...” [Майдан 2016, s. 245]. Traumatyczne doświadczenia nabyte podczas wojny nie mają charakteru indywidualnego. Oto, Kobieta nie zdołała poinformować znajomej o śmierci syna.

„Ja również powlekłam się do domu, upadłam na łóżko i chciałam zapaść w sen. Koty jednak piszczały, a telefon aż wychodził z siebie. Spojrzała – ona, tamta moja przyjaciółka, sędzina, zdawała się wy-czuwać... Cóż, nie miałam sił, by jej o tym powiedzieć! Nie miałam. Jak opowiedzieć o tym, co jest najstraszniejsze, czego najbardziej się boję i czego będziesz życzył najgorszemu wrogowi? Jak? A nad ranem zadzwoniono do mnie z innego telefonu. Okazało się, że to śledczy. Umarła – otruła się. Mój telefon był ostatnim, na który dzwoniła – 28 razy. ... A może to ja? Ja zabiłam? Jeślibym wszystko opowiedziała sama, a nie ktoś obcy, to może bym dobrała słowa, wsparła... ja jednak nie znam tych słów! Wina przywaliła niczym betonowa płyta. I leżałam taka zmiażdżona, rozbita w szczer” [Майдан 2016, s. 243].

Ludzi zjednoczyła wspólna niedola, cudze nieszczęście w tym czasie postrzegano jako osobiste, ale brak doświadczenia spowodował ucieczkę. Również ta rzeczywistość natychmiast wywołała wspomnienia z życia osobistego: „Pamiętam, jak usłyszałam od lekarza o śmierci matki – oschle, szorstko, niczym opędzanie się od muchy...” [Майдан 2016, s. 243].

Pamięć osoby, która doświadczyła traumatycznych wydarzeń, jest fragmentaryczna i emocjonalna. Wspomnienia Kobiety o własnym domu są bardzo ograniczone – karby, magnesy. Jeszcze jedna cecha to sytuacyjność. Przy okazji kobieta wspomina Wowczyka (zdrobnienie od imienia Wołodymyr), który został dowódcą oddziałów samoobrony.

Neda Neżdana czasami powraca do obrazu ciemności, by uwyraźnić zło, które niesie wróg: „Zajrzałam w te oczy i zrozumiałam, że mówienie czegokolwiek nie ma sensu. W tych oczach zobaczyłam oblicze ciemności. Jej trzewia. Czarną dziurę, w którą niechybnie leci ludzkość. Kiedy to pojęłam – groza przejęła mnie do szpiku kości” [Майдан 2016, s. 245]. Więc jeśli trauma ograniczy się tylko do bólu fizycznego i psychicznego, nie będzie przyjęta, przemyślana, uświadomiona, to nie będzie perspektywy uzdrowienia ani pojedynczych osób, ani narodu. We wstępie analizy wyrażono pozytywny stosunek do tezy, że trauma to ból. Tym zasadom hołduje również bohaterka sztuki. Kobieta szuka odpowiedzi na pytanie „jak zagoić te rany, kiedy coś ci ucięto i nie można tego dotknąć?” [Майдан 2016, s. 234].

Sposób na leczenie traumy to zdecydowane działania, działania podyktowane wolą: wsparcie ze strony mężczyzn, którzy stanęli w obronnie rodzinnej ziemi.

Głębokość tej rany / traumy uwypuklona jest dzięki urzyciu zasady kontrastu między wspomnieniami z przeszłości i świadomością nieuchronności dokładnie takiej przyszłości: „Dla mnie Donbas to białe kredowe góry, przyrozne morele, stawy i słone jeziora, gdzie tak łatwo było nauczyć się pływać, i wydawało się, że nie można utonąć... Mówią, że w jeziorach topiono ciała Rosjan... Woda z trupami... Nigdy nie będę mogła tam pływać... Boże, ile razy wypowiadałam słowo „nigdy”?” [Майдан 2016, s. 236].

Osoba z takim doświadczeniem ma nie tylko uformowany system wartości, ale także jest kategoryczna w swojej ocenie: „Bracia to ci, którzy się dzielą, a nie grabią. A ten, kto grabi, jest grabieżcą. Wszystko jest proste. Ten, kto ukradł nasz Krym, nigdy nie będzie bratem i pozostanie na zawsze rabusiem, do tego – bardzo podstępny i podły... Napaść i ograbienie rannego brata to podłość i ohyda” [Майдан 2016, s. 232].

W sztuce jasno wyrażona jest myśl, że w czasach doświadczeń traumy pogłębia się poczucie przynależności do swego rodu: „Mój pra-pra-pra ... to był kozak, dostał ziemię za służbę wojskową, założył tu osadę i zbudował cerkiew, szpital. Widzieliście tę cerkiew – to mój pra-...” [Майдан 2016, s. 245]. Im głębiej człowiek rozważa traumę, tym głębiej rozumie istotę rzeczy, uczy się koncentrować na swoich emocjach: „Nie ma nienawiści w moim sercu. Nie. Obrzydzenie – tak, pogarda – tak, odczucie permanentnych mdłości...” [Майдан 2016, s. 250].

Kobieta świadomie akceptuje zmiany w swoim życiu: „Nagle zdałam sobie z tego sprawę - świat jest wielki. A człowiek to drzewo. Co więcej, biegaczem stepowym. Kiedy jedne drzwi zamykają się, inne się otwierają” [Майдан 2016, s. 249]. Dlatego zdejmuje ciemne okulary i przygarnia czarnego kotka z nadzieją: „Będzie kot, to i dom się znajdzie” [Майдан 2016, s. 250].

W ten sposób sztuka Nedy Neždany ilustruje „otwartą” reprezentację traumy. Kobieta w wymagowanym dialogu-spowiedzi z potencjalnymi nabywcami kociaka na nowo przeżywa traumatyczne doświadczenia z przeszłości, w tym wydarzenia z wojny. Przewartościowanie poprzedniego traumatycznego doświadczenia, recepcja traumy wyrządzonej przez wojnę, z jednej strony wyostrzyło zmysły, a drugiej zrodziło chęć do walki. Właśnie dlatego, mimo że trauma prześladowała Kobieta w terażniejszości, to nie ośwładnęła ją, nie zniszczyła bazowych wartości jednostki. Również tekst spektaklu pomógł w dojściu do przekonania, że ukazanie przeżywania traumy przez jednostkę aktualizuje świat okaleczonej jednostki.

BIBLIOGRAFIA:

1. Бежан О.А. Феномен травми у літературі про катастрофу (на матеріалі американської та російської прози) / Олена Анатоліївна Бежан // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. – 2013. – Вип. 33. – С. 33–37.

2. Брацка М.В. Художні стратегії опису травми у творчості Павлини Свенціцького / Марія Валентинівна Брацка // Київські полоністичні студії. – 2015. – Том XXVI. – С. 323–331.

3. Василенко В. С. Модифікація травми в українській еміграційній прозі другої половини ХХ століття : дис. ... канд. філол. наук / Вадим Сергійович Василенко ; Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка. – Київ, 2016. – 204 с.

4. Гадамер Г.-Г. Герменевтика і поетика. Вибрані твори / Ганс-Георг Гадамер. – Київ : Юніверс, 2001. – 288 с.

5. Галета О. Від антології до онтології. Антологія як спосіб репрезентативної української літератури кінця ХІХ – початку ХХІ століття : монографія / Олена Галета. – Київ : Смолоскип, 2015. – 640 с.

6. Гундорова Т. Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми / Тамара Гундорова. – Київ : Грані-Т, 2013. – 548 с.

7. Карпенко А. Мандри бойової... «Кицьки». Два сценічних прочитання п'єси Неда Нежданої про відчуття війни на Сході [Електронний ресурс] / Андрій Карпенко // День. – 7.06.2017. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/kultura/mandry-boyovoyi-kycky>.

8. Майдан. До і після. Антологія актуальної драми / Я. Верещак, О. Вітер, Н. Марчук, О. Миколайчук-Низовець, Н. Неждана, Н. Симчич, К. Скорик, Д. Терновий. – Київ : Світ знань, 2016. – 256 с.

9. Неждана Неда. Пишу про те, що болить і хвилює [Електронний ресурс] / Неда Неждана ; Едуард Овчаренко // I-ua.tv. – 26.05.2017. – Режим доступу: <http://i-ua.tv/index.php?newsid=3569>.

10. Постколоніалізм. Генерації. Культура / за ред. Тамари Гундорової, Агнешки Матусяк. – Київ : LAURUS, 2014. – 331 с.

11. Цокол О. Текстові стратегії української драматургії (на матеріалі антології актуальної драми «Майдан до і після») / Олена Цокол // Синопис: текст, контекст, медіа. – 2017. – №1 (17). DOI: <http://dx.doi.org/10.28925/2311-259X.2017%281%291346>

Informacja o autorce:

Wirzenko Tetiana Ihoriwna, doktor habilitowany nauk filologicznych, docent, profesor Katedry Literatury Ukrainńskiej i Komparatystyki Instytutu Filologii Uniwersytetu imienia Borysa Hrinchenki w Kijowie.